

Наталя Праведна

[Рец.:] ANNE MARIE PELLETIER. LE CHRISTIANISME ET LES FEMMES. VINGT SIÈCLES D'HISTOIRE. ED. HISTOIRE DU CHRISTIANISME. — Paris, 2001

Жіночі студії на сьогодні представлені роботами з різних галузей гуманістики. Постать жінки, ще донедавна анонімна, впевнено віднаходить своє місце в історії. Не зосталася осторонь цих процесів і Церква — останнім часом з'явився ряд еклезіальних документів, де підкреслюється відсутність правдивої жіночої історії та піднімається питання впровадження в різні сфери життя «християнського фемінізму». Відповіддю на ці рефлексії і стала монографія Анн Марі Пельтьє «Християнство та жінки. Двадцять століть історії», що вийшла друком 2001 р. у серії «Per una storia d'Occidente. Chiesa e società», присвяченій історії християнства. Однак перше видання книжки побачило світ французькою мовою того ж року у видавництві CERF у Парижі. Анн Марі є, фахівець у галузі герменевтики, лінгвістики та порівняльної літератури, добре відома французькому та італійському читачеві як авторка двох новаторських монографій — «Читання *Пісні Пісень*. Від загадки сенсу до постаті читача» (1989 р.)¹, опублікованої Папським Біблійним Інститутом, а також «Біблійні читання. Біля джерел західної культури» (1998 р.)². Її ж остання книга, з якою маємо намір ознайомити українського читача, присвячена жіночій історії від біблійних часів до сповненого протиріч ХХ ст.

У вступі Авторка застерігає проти тлумачень її монографії з позицій фемінізму як суто прагматичної політичної течії, радше це дослідження жіночої історії з акцентом на особливому місці жінки в цивілізаційному процесі, зумовленому її унікальною при-

родою. Тож Авторка переслідує подвійну мету. З одного боку, вона намагається максимально повно, під різними кутами, окреслити історію жінки, продемонструвавши її далеко не маргінальне місце в історії християнства, і — ширше — у цивілізаційному становленні людства. Пельтьє тонко аналізує комплекс непорозумінь та антагоністичних протиріч в діалозі статеї, що призводив до творення негативного образу жінки, а також до усунення жінки як соціального актора з історичної сцени. З іншого боку, мета Авторки полягає у введенні історії жінки в загальний історичний і культурний контекст. Читачеві пропонується захоплива канва різних епох та традицій, на якій виокремлюється позиція жінки через сприйняття її чоловіком, суспільством, релігією.

У двох перших розділах — «На початку читання Письма» та «Стан жінки в перші віки Церкви» — Анн Марі Пельтьє реконструює теологічні та філософські рефлексії щодо природи жінки і її місця в суспільстві, зокрема, в релігійному житті. Авторка звертається до джерел антифеміністичних течій, серед яких чи не найприкметніше місце займала Біблія. Вона зауважує, що негативне сприйняття жінки почалось власне тоді, коли жінку було потрактовано як таку, що принесла зло в світ і через яку була втрачена перспектива раю на землі (с. 9). Саме три перші розділи Книги Буття найчастіше моделювали уявлення про жінку в біблійній теології, в писаннях Отців Церкви, ба й у сучасній егзегезі. Тож читачеві пропонується уважний аналіз постаті жінки, вписа-

¹ Pelletier Anne Marie. Lectures du Cantiques ds Cantiques. De l'enigme du sens aux figures du lecteur. Editrice Pontificio Instituto Biblico. Ed. Analecta Biblica 121. — Roma, 1989

² Pelletier Anne Marie. Lectures bibliques. Aux sources de la culture occidentale. Ed. Nathan / Cerf. — Parie, 1998.

ної в «історію спасіння», яка народжуючи, кохаючи, відстоюючи людське життя, творила біблійну історію. Водночас Авторка відступає від позиції стороннього дослідника, включаючись у дискусію як активний її учасник. Вона застерігає щодо наївного, буквалістичного прочитання біблійного слова без урахування символіки мови, ключ до розуміння якої нами частково втрачено³. Зокрема, Авторка наголошує на важливості Божого твердження «І побачив Бог, що воно було добре» та необхідності підпорядкування йому усього подальшого прочитання біблійної історії. Саме нехтування цією настановою призводило до сприйняття жінки як втілення усього злого, спокусниці, грішницї тощо. Водночас повнота жіночої святості, краси і гідності втілилася у Біблії в образі Марії, Нової Єви, що перемогла слабкість і гріх та принесла світу Спасіння. Символ перемоги жінки над гріхом змальовано в апокаліптичній візії святого Івана (с. 30–37).

У другому розділі Авторка аналізує уявлення про жінку в перші віки християнства, коли аналогічні протилежні уявлення щодо жіночої сутності постійно переплітались: жінку вважали або джерелом гріха, «дверима Пекла» (Тертуліан), через який чоловік втратив райське існування при боці Бога, або ж як прекрасну супутницю в житті чоловіка, найкращий дар Божий для нього (Йоанн Хризостом). Підсумовуючи історію жінок у ранні часи християнства, Авторка стверджує, що саме християнська культура, порівняно з римською, відкрила нові перспективи розвитку жінки, а також її повноправного входження в суспільне життя. Саме в християнській культурі дещо пізніше з'явилися такі твори, як трактати святого Бернарда, з його апофеозом жінки як втілення краси і гідності.

Аналізуючи патристичний період, Пельтьє використовує багату історіографічну базу, а також джерельний матеріал — тексти Отців Церкви, церковну документацію тощо. Інтерпретація еволюції зображення жінки у Святому Письмі та в ранні віки хрис-

тианства провадиться Авторкою на широкому культурному тлі європейської цивілізації. Запорукою виваженості та глибини узагальнень служать попередні роботи Анн Марі Пельтьє, присвячені взаємовпливам християнства і європейської культури в цілому, де Авторка особливо уважно аналізує внесок окремих регіональних культур у розвиток християнської традиції.

Авторська манера оповіді змінюється, починаючи з третього розділу, присвяченого періоду середньовіччя. Так, кожен із розділів вибудовується за такою схемою: загальна характеристика історичного періоду; особливості християнської історії; аналіз вузлових моментів їхнього перетину, що свідчать про нерозривність цих магістральних шляхів європейської цивілізації; короткі нариси жіночих постатей. Анн Марі Пельтьє акцентує на ролі жінки у політичній, культурній та церковній сферах у кожний період історії, виокремлює найактивніші групи (жінок-правительок і черниць), окреслює їхній груповий портрет та внесок їх у регіональну та загальноєвропейську культуру, подає модальні біографії найяскравіших представниць цих груп (с. 79–85, 93–98). Для українського читача близьким буде фрагмент, присвячений київській княгині Ользі (с. 82). Зауважимо, що в цій роботі жінки зі Сходу представлені з величезною увагою і зацікавленням (княгиня Ольга, Гедвіга сілезька, чеська Добрава тощо).

Особливе місце у третьому розділі займає аналіз інтелектуальної ситуації у середньовіччі з властивим для цього періоду усуненням жінки з інтелектуальної сфери, а також демонстрація тих шляхів, якими жінкам вдавалося набувати вченості. Зокрема, таким шляхом до самоствердження для жінки, як це не парадоксально, могло бути монастирське середовище (с. 99–111).

Четвертий розділ, «Жінки в модерний час», присвячений аналізу становища жінки в епоху Відродження і Реформації. Перший з підрозділів, який носить назву «Чоловіки та жінки: світова дискусія» і присвячений

³ Як приклад подібної буквалістичної інтерпретації біблійного автора сучасним читачем Анн Марі Пельтьє вказує на наше розуміння значення слова «поміч» (*ezer* в оригіналі) без урахування його етимології. Йдеться про те, що коли жінка була представлена чоловікові як його *ezer*, то означало це надання йому через неї захисту, підтримки. Без жінки неможливо було б завершити справу створіння. Тому, як пише Авторка: «Воно [слово *ezer*] використовується в Біблії на означення помочі, яку Господь офірував, надав чоловікові в хвилини найбільшої загрози. *Stricto sensu*, жінку представлено як життєдайну допомогу, подаровану Богом, і без якої створіння потерпіло б поразку, зруйноване нарцисичною сутністю самотнього Адама» (с. 16).

діалогу стáтей, уже своєю назвою демонструє посилення уваги до проблеми взаємовідносин поміж чоловіком і жінкою, а також спроби з'ясувати природу жінки і її місце в еволюції, що з особливою силою прозвучать у ренесансній літературі та теологічних суперечках цього часу (с. 113–116). Щоправда, діалогом цей процес можна назвати хіба що з великою долею умовності, адже йшлося про літературу, що творилася переважно чоловіками (згадаймо хоча б дискусію про те, чи має жінка душу і чи може вона вважатися людиною). У чоловічому багатоголосі (поміж різких антифеміністичних тверджень і цілком поміркованих уявлень про жіноцтво не так про гіршу, як слабшу статю, де навіть зрідка звучали репліки про чоловічу і жіночу рівність) все ж прозвучать і жіночі голоси, хоч і переважно у віршованій літературі (с. 116–119). Ренесансний період дасть також можливість кільком представницям жіночої статі публічно «промовити», як це зробила Маргарита Наварська. Однак у повсякденному житті жінки не відбулося жодних суттєвих змін; дослідження демонструють хіба що його погіршення (с. 119).

Епоха Реформації, якій присвячено другий підрозділ четвертого розділу, чи не вперше вивела на авансцену історії жінку як самостійного індивіда, здатного на незалежні і важливі для усієї спільноти вчинки, що демонструється Авторкою на прикладі Анжели Мерічі та Терези Авільської (с. 122–125). Мережа новозаснованих монастирів і орденів привідкрила старі монастирські брами, покликавши до життя тип черниці, що провадить місіонерську діяльність, освоєє нові землі, засновує монастирі та школи при них. Тож освітня і культурна роль жінки була для цього періоду справді унікальною.

Наступний розділ, «Жінка і Церква в 19 столітті», демонструє перед читачем загальну панораму жіночої історії, сповнену протиріч, революційних декларацій щодо

рівності стáтей (с. 141–143), певного поступу жіночої емансипації (с. 143–150), і в той же час — загалом незначних змін у суспільному становищі жінки. Однак Авторка вбачає добрі перспективи у дослідженні цього століття під кутом зору «фемінізації католицизму» (с. 155–159).

«Християнки у 20 столітті» — так звучить назва останнього, шостого розділу книжки, в якому йдеться про «революційний виклик» жінки, що прозвучав наприкінці 19 століття, та його значення у розвитку людства (с. 163–167). Водночас Авторка виступає проти радикалізму деяких феміністичних течій, виступаючи за перегляд історії під кутом зору «жіночого» як відмінного. Дуже перспективним є вважає дослідження ролі жінки у церковному житті (с. 167–185). Вона характеризує основні сфери, де її вклад був неоцінним; передовсім це — шкільництво, медицина, благодійна діяльність.

Величезний матеріал, що ліг у підвалини аналізу місця жінки в історії ХІХ–ХХ ст., у поєднанні з невеликим обсягом розвідки, попри цікаві авторські спостереження все ж призвів до деякого спрощення, схематичності багатоманітної картини, позбавив можливості показати окрім магистральних і альтернативні варіанти розвитку «жіночих рухів». Однак, як зауважує насамкінець Анн Марі Пельтьє, історію жіноцтва не можна підсумувати, тому що вона не закінчилась (с. 187). Між тим широка перспектива жіночої історії, запропонована Авторкою, у поєднанні з її величезною ерудицією, блискучим стилем, глибокими спостереженнями робить цю монографію посправжньому резонансною для гуманістики, що і засвідчила широка дискусія на шпальтах не лише спеціальних, а і популярних французьких видань одразу по її виході. Високий рівень цитування роботи Анн Марі Пельтьє на сьогодні демонструє масштаби рефлексії суспільства над проблемами, що були озвучені на сторінках її монографії.

ИЗВЕЩЕНИЕ О ЗАКРЫТИИ ВРЕМЕННОКА «RUSSIA MEDIAEVALIS»

Уважаемые Читатели и Подписчики!

Основанный Джоном Фэннелом (†1992, Оксфорд), Людольфом Мюллером (Тюбинген) и Анджеем Поппэ (Варшава), и издаваемый ими с примкнувшим в 1985 г. Эдгаром Хёшем, временник ставил своей основной задачей пересечение мешающих исследователям рубежей, устранение пришиваемых им ярлыков, соблюдение авторами канонов исследовательского ремесла. В 1973 г. увидел свет первый, в 2002 — десятый том временника, посвященного средневековой Руси, входящего на порог нового времени — в XVI век и забежавшего в XVII столетие. Его заголовок *Russia Mediaevalis* отмечал связь с латиноязычным миром европейского средневековья, стремясь сотрудничать со всеми собратьями по ремеслу, независимо от делящих нас государственных границ и ограничений.

Преодолеванию сложившейся замкнутости служил библиографический отдел временника аннотирующий основную текущую продукцию. Результаты этих усилий не всегда были удовлетворительны из-за уклонения опытных перьев, нескорых на краткие принципиальные оценки. В результате, вместе с запаздыванием, аннотации сводились к изложению содержания, а с 8-ого тома их

издание приостановилось. Перспектива их продолжения зависит от решения Восточно-европейского Института в Мюнхене ввести библиографическую информацию в интернет.

Падение СССР и новые возможности публикации в России и в Украине, появление нескольких журналов, посвященных средневековой истории восточных славян (таких как «Древняя Русь», «Средневековая Русь», «*Mediaevalia Ucrainica*», «Киевская старина» и др.), позволяет заключить, что *Russia Mediaevalis*, в неполной степени оправдавшая возлагаемые на нее ожидания, перестает быть изданием необходимым. Попытки продлить ее существование ввиду умножения финансовых препятствий оказались тщетны. Пришлось также учесть пенсионный возраст издателей.

Не нам оценивать роль, которую сыграла *Russia Mediaevalis*. Слова благодарности направляем Читателям и всем благоприятным и соучаствовавшим в нашем скромном предприятии.

Мюнхен — Тюбинген — Варшава,
на Рождество 2002 г.

Эдгар Хёш
Людольф Мюллер
Анджей Поппэ